

Ян Бургер (1968 г.), съставителят на книгата *Пътувания из Украйна и Русия*, е литературовед и писател. В момента работи в Литературния архив в Марбах. Автор е на изследвания върху творчеството на Макс Фриш и Готфрид Бен.

ПЪТУВАНИЯ ИЗ УКРАИНА И РУСИЯ

ЙОЗЕФ
РОТ

АКВАРИУС

ДАЛЕЧНИ БЛИЗКИ

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, КултурКонтакт Австрия (по възложение на Федералното канцлерство на Република Австрия), Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата ЖАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата и националната идентичност на Румъния, Министерството на културата на Черна гора, Министерството на културата на Република Северна Македония, Министерството на културата на Република България, Лайпцигският панаир на книгата и фондация „С. Фишер“.

Joseph Roth

Reisen in die Ukraine und nach Russland

© Verlag C.H.Beck oHG Munich 2015

© of the translation: S. Fisher Foundation by order of TRADUKI

© Кирил Златков, оформление, корица

ISBN 978-954-8692-73-1

Всички права запазени.

ПЪТУВАНИЯ ИЗ УКРАИНА И РУСИЯ

ЙОЗЕФ
РОТ

Съставителство и послеслов:

ЯН БУРГЕР

Превод от немски:

АНА ДИМОВА

Аквариус,
София, 2020

I. НОВИНИ ОТ ИЗТОК

УКРАИНОМАНИЯ НАЙ-НОВАТА БЕРЛИНСКА МОДА

Берлин, 13 декември.

Понякога някоя нация излиза на мода. Известно време на мода бяха гърците, поляците и руснаците. Сега наред са украинците.

Украинците, за които у нас и в останалия Запад не се знае нищо друго, освен че живеят някъде между Кавказ и Карпатите, на територия, покрита със степи и блатата, и че по време на войната украинският тил беше относително привлекателен заради по-високото заплащане на тиловаците. Шири се и крайно неясната представа за някакъв украински хлебен мир¹ благодарение на гилетантското политическо поведение на един австрийски военен дипломат. Впрочем украинците са от онези хора, за които не се знае със сигурност дали са само човекоядци, или са и неграмотни. По произход са нещо като руснаци, по вероизповедание са правоверни католически езичници с брадати свещеници, тънещи в злато, миро и тамян.

¹ Става дума за Брест-Литовския мирен договор от 1918 г., който принуждава Русия да сключи мир с новосъздадената Украинска република. Надеждите така да се реши проговолствената криза не се оправдават. На немски този договор е известен като Brotfrieden – „хлебен мир“. Б. пр.

Тези оперетни представи за страната и народа са госта примамливи. Поляците са вече твърде повлияни от Запада, за гърците също се знаят някои неща, откакто в Средна Европа стана ясно, че не само киноартистките, а и гърците крале ги хаят маймуни². Русия е вече гостатъчно позната заради многобройните немски изселници и военнопленници, сиреч тя не е използвана за вариететни програми и за оперети. Така че остава Украйна.

Беген евреин, преселник от Люблин в Конгресна Полша³, отваря в източната част на Берлин магазинче за цигари, поставя надпис на кирилица и нарича магазинчето си „автентично украинско“. По забеденията девойки играят под звуците на най-новия американски гъжаз и наричат танца си „украински национален“. Но най-модни са „украинските“ пантомими и балети.

Берлин се е захласнал в гротескова оперетна украинщина. Всяка мелодия с някакво славянско звучене е „украинска“. Известен принос за тази мода имат, естествено, и истинските украинци, и по-специално украинският хор, който гастролира в няколко от големите градове на Европа с огромен успех и сам подсказва на конюнктурата как от

² Разговорният немски израз *wie von (wilden) Affen gebissen* [дословно: като ухапан от бесни маймуни] означава странен, налудничав, напълно откачен; гърцкият крал Александър I е починал през 1920 г. от отравяне на кръвта, след като е бил ухапан от любимата си маймуна. Б. пр.

³ Кралство Полша, създадено през 1815 г. на Виенския конгрес (оттам обичайното на немски название Конгресна Полша) като наследник на основаното през 1807 г. Варшавско херцогство. Б. пр.

едно национално и политическо понятие могат да се правят пари. Освен това събитията в Източна Европа предизвикват масово изселване на руснаци, на украинци и на поляци на Запад, където те се представят за стари украинци, защото „да си украинец“ сега е модерно.

В „украинските“ балетни трупи съответно е госта шарено: малко татарско, малко руско, но все пак и малко казашко. В крайна сметка загачата на вариететните предприятия, на които е посветено настоящото писание, е да забавляват, а не да извършват научни проучвания по етнология. Но народното изкуство не бива да се изопачава, а още по-малко изкуството на един беззащитен в момента народ, на който большевиките и поляците отнеха родината.

В Зимния дворец в Берлин, където балетната трупа е превъзходно школувана и където могат да се видят истински шедьоври на изкуството, се поставя балетната пантомима „Червените обувки“. Била по някаква украинска легенда. Църквата в задната част на сцената не е украинска (тоест гръцко-католическа), а руска, тоест православна. На главата си героинята на постановката има руска диадема – украинките втъкват в косите си само цветя, носят бели блузи със синьо-червени орнаменти по ръкавите, но никога не са облечени с копринени, обшити със злато жилетки. Черкези никога не е имало в Украйна, те живеят в Кавказ. Украинските селянки носят къси ботушки, а не

бели танцувални обувчици. Танците, с изключение на т. нар. гопак и на коломейката, са в повечето случаи руски.

Историята на украинския казашки герой и бунтовник Мазепа, който – както е известно – е бил завързан от полския крал на гърба на кон и е бил влачен няколко дни из украинската степ, може да се види в цирка на Сарасани. И тук руски мотиви са вплетени в украинската национална история. Украинските свещеници са служители на гръцко-католическата църква и нямат бради като православните попове.

Украинският балет на Глазеров е украински, но се прави на още по-украински и танцува с ножове, както танкуват индианците. Тези прославени танцьори от Киев се чувстват задължени да се правят на диваци пред западната публика, на която коломейката би се сторила твърде кротка с оглед на скъпите билети, които е платила. Украинците никога през живота си не са танкували с нож в уста.

Украинският фолклор е много специфичен, със силно изразени национални белези, той няма нищо общо нито с руския, нито с полския или татарския фолклор. Но интересно е самото явление: че една нация, загуби ли независимостта си като гържава, започва да владее оперетите и вариететата. Берлин, барометърът на западната оперетна мода, постоянно показва украинщина.

P-m

*Нойе Берлинер Цайтунг – обедно издание,
13 декември 1920*

УКРАИНСКОТО МАЛЦИНСТВО

Скъпи приятелю,
Докато се каня да Ви пиша за украинския народ, в ушите ми звучат неговите песни, а пред погледа ми се мержелят неговите селца. Старая се наустина вместо лирически впечатления да Ви представям статистически данни, а като описвам някой град, покрай атмосферата в него да не забравя да спомена и колко жители има, но на това мое старание постоянно се противопоставя особенният характер на тази нация, която никога не е могла да изработи свои собствени статистики, защото има нещастие то да бъде преброявана, класифицирана и всячески „обработвана“ от народите, които я управляват. В тази Европа, в която независимостта е върховният принцип при сключване на мир, разпределяне на територии и основаване на държави, не би трябвало европейските и американските познавачи на географията да допуснат един *тридесетмилионен народ* да бъде разбит на няколко национални малцинства и да живее в различни държави. Ако се опитаме да допуснем онова наивно схващане (без да се съгласяваме него), че нациите в Европа трябва да живеят разделени в ясно обособени територии, като на шахматна дъска, то не е ясно защо един голям народ просто е бил забравен и защо не е направен опит територията, която той населява, да се запази като едно цяло,

а е наново разделена¹. Украинците, които сега живеят в Русия, Полша, Чехословакия, Румъния, със сигурност заслужават да имат собствена държава – като всяка друга популация. Но в учебниците, от които пренареждащите света черпят знанията си, те се срещат по-рядко, отколкото в природата – и това е тяхната зла участ.

Както знаете, най-голямата населена с украинци територия е част от Съветския съюз. Най-големи национални свободи и права украинците имат в Съветска Русия, защото там националната автономия на малцинствата е свещена повеля и въпрос на престиж. Докато от всички национални малцинства в Полската република – белоруси, евреи, германци – украинците и литовците са най-ощетени. Възстановената изведнъж след рязко прекъснатото си развитие полска държава автоматично (във всеки случай повече като реакция срещу преодолените неволи, отколкото като естествена склонност, в каквата я обвиняват) обяви себе си за национална държава и по съответния начин започна да се отнася към своите малцинства. Възникнала едва преди десет години, тя постепенно трябва да навакса развитието, което други държави са постигнали в последните петдесет години.

¹ Юзеф Пилсудски, който в края на 2018 г. е обявен за временен държавен глава, а през 1920 г. – за маршал на Полша, започва война срещу болшевишка Русия, извоюва победа и според склучения на следващата година в Рига договор полската граница се измества с около 200 км в източна посока. Б. пр.

Украинците не приветстваха радушно тази нова гържава. Пълното им поражение в Източна Галиция, неразбирането, на което техните представители се натъкват в лицето на гържавите победителки, мотивира тяхната враждебност или поне тяхната погозрителност по отношение на полската гържава от първия ген на нейното създаване. И до ген днешен това не се е променило. Отношенията между украинци и поляци днес се обременяват и от активната пропаганда на Съветите, и още повече от факта, че те, макар и пасивно, са някакъв положителен пример. Защото и най-глупавият украински селянин в Полша не се нуждае от съветски агитатори, за да види отвъд близката граница пълната и почти прекалена национална автономия, на която се радват съветските украинци. Но налице е още един социален момент: по-голямата част от украинското селско население се състои от гребни и бедни селяни, които са зависими от полските земевладелци. Навярно неграмотния беден селянин не би го вълнувал въпросът за украински университет, ако не знаеше, че му се отказва да има училища и университет тъкмо от онези, които той нарича господари. Единствено заради материалната зависимост на селяните от полските господари се стигна до тази изненадваща популярност на украинската национална идея, която донепреди няколко години се споделяше само от немногобройната прослойка на интелектуалците.

Всъщност те бяха от груг свят, различен от този на селските народни маси – или ако не от груг свят, то поне от съвсем друга сфера на интереси. Една част от интелектуалците, подгала се на царската староруска пропаганда срещу Австрия, наричаше себе си русофили и бе успяла да привлече на своя страна голям брой от селяните на страната на Русия. Тези русофили днес са почти изчезнали. Защото винаги – както днес, така и преди войната – тенденциите и теченията сред представителите на украинската нация извън Русия се *определят от Русия*. Когато все още управляваше царят и не признаваше никакви украинци, а само малоруси, части от австрийските украинци бяха склонни да приемат царизма, православната вяра и всичко руско. Днес, когато управляват Съветите и признават украинската нация, части от полските украинци са склонни да приемат комунизма.

Този факт не може да бъде опроверган дори от наличието на украински партии в Полша. По-важни от голямата буржоазна партия „Украински национално-демократичен алианс“ и от още по-голямата партия на „Украинските радикал-социалисти“ ми се струват процесите, които лично съм наблюдавал и които бих обобщил по следния начин: голяма част от украинската интелектуална младеж симпатизира на Съветска Русия и на комунизма. От нейните редици произхождат най-усърдните агитатори, които намират добри слушатели

сред бедните селяни. Постепенно и постоянно нараства броят на положително настроените към Съветите украински селяни, които се *надяват на национално освобождение единствено чрез социална революция* и които не виждат особена разлика между двете. Многобройните съдебни дела за гържавна измяна, които полската гържава инсценира срещу украинци, ще говеде единствено го това, че и буржоазните слоеве от украинската нация ще бъдат спечелени за Съветска Русия.

Надявам се, скъпи приятелю, да сте успели го-тук да проследите мисълта ми, без да изгубите търпение. Не съм толкова нахален, че да се опитам да Ви опиша някои черти от така наречения национален характер на украинците. Само заради пълнотата на изложението – без да споделям неговото мнение – ще Ви предам какво ми каза за украинците един полски приятел. Той ги нарече: твърдоглави, невъзпитани и груби. За техните интелектуални водачи и политици заяви, че притежавали „фалшивата елегантност на провинциални фотографии“ и „твърдия характер на полуобразовани фанатици“. Често съм чувал подобни оценки, макар и не така остро и саркастично формулирани.

Какво зная аз самият за украинците? Не твърде много. Спомням си за един празник на гръцко-католическата църква през лятото. На хълма над селото сияеше бялата църква, обгърната от потънало в зеленина гробище. Над купола от сива ламарина

блестеше златен кръст. Засенчеше ли очите си с глан, човек можеше да види как се люшка голямата камбана в средата на камбанарията, а отляво и отясно – гвете по-малки. Върху схлупените плътни сламени покриви на ниските къщурки слънцето сякаш бе положило няколко пласта от своята светлина. Застанеше ли на входа на църквата, човек виждаше наоколо в равното поле множество право и криволичещи пътища, а в галечината – друго село, заг него – трето. От всички села – които си нямат църква – се стичаха хора. Селянките носеха зелени, червени и бели престилки над белите си одежди, а селяните – големи жълти сламени шапки, бели ризи и черни ботуши с къси кончове. Селянките бяха праметнали през рамо ботушките си, завързани за връзките, и вървяха боси. Светът беше облян от светлина, синьото небе в галечината се превръщаше в тясна сребърна лента, с която сякаш бе опасана цялата земя. Всичко беше ясно, на света нямаше никакви тайни, никакви смътни цветове, никакви съмнения. Дори групите на просяците пред църквата бяха с отчетливи контури в обичайния си кафяв цвят, а сакатите, без ръце или крака, не бяха недъгави, а по-скоро съвършени в своята осакатеност.

Запазил съм този спомен като под стъклен похлупак и се надявам той да е показателен за скромната украинска страна. Ако сега бяхме заедно, бих се опитал да Ви изпея някоя украинска песен. Украин-

ските песни са най-прекрасните, които съм чувал в Източна Европа. Те са прост израз на природата и на всекидневния живот, както са тревата на моравата или младата девойка със сърп в ръката. Прости са като криволичещите пъстри мотиви по яките и маншетите на ризите, които носи народът и където наситеното кафеникавочервено се редува с тъмносиньото, напомнящо буреносни облаци.

Запомнил съм един украински селянин, който никога не е виждал влак и който веднъж ми каза: „Пеша ще стигна по-късно от Вас, който пътувате с влак, ама аз изобщо не искам да ходя там, защото сте тръгнали Виє“. Беше с гребно лице като от кафява обработена кожа. Докато говореше, спускаше клепачи, сякаш му се струваше твърде разточително едновременно и да говори, и да гледа.

Опитайте се, скъпи приятелю, ако имате желание, от тези откъслечни описания да си обясните народния характер. Този народ е по-далеч от цивилизацията в сравнение с руския народ след революцията, а в сравнение с полския – открай време. Той е неук, беден, разединен и прекрасен.

При груг случай ще Ви напиша нещо за неговата литература.

Ваш преган Йозеф Рот

*Шеста част от цикъла „Писма от Полша“,
Франкфуртер Цайтунг, 12 август 1928*